

शोध

नमस्कार

तुकाराम महाराज म्हणतात, नम्र झाला भूतां! तेणे कोंडिले अनंता! ईश्वरापुढे, सदगुरूंपुढे नम्र होणे म्हणजेच नमस्कार करणे. असा विनम्र नमस्कारच ईश्वरशक्ती भक्तापर्यंत पोहोचवतो.

कुरुक्षेत्रावर अर्जुन मोहात म्हणजे बुद्धीच्या विपरीत स्थितीत सापडला होता. हे माझे आप्तस्वकीय, गुरुजन माझ्याच हातून मरणार याचं त्याला दुःख झालं होतं. अशा अवस्थेत त्याला भगवंताने विश्वरूप दर्शन दिले. त्या दर्शनात, त्या अजस्र, अवाढव्य आकारात त्याला काय आढळलं? त्या कालपुरुषाच्या मुखात भीष्म, द्रोण इत्यादी सगळे जात असून त्याच्या जबड्यात सगळ्यांचा अंत होत आहे. हे सगळं बघून अर्जुनाची बुद्धी प्रथम थ्याली, पण नंतर तिला जाणीव झाली की हे भयंकर विश्वरूप माझं पाठीराखं आहे. माझ्या घोड्याचा लगाम धरणारं हेच ते रूप आहे. अर्थात हा माझा आधार आहे ही जाणीव होताच आपण निमित्तमात्र होऊन या शक्तीचेच कार्य करणार आहोत अशी अर्जुनाची खात्री झाली आणि त्याचं दुःख विलयाला गेलं. परमेश्वर आपला पाठीराखा आहे, आपला आधार आहे या जाणिवेमुळे अर्जुनाला वर्णनातीत आनंद झाला. हा आनंद व्यक्त करण्यासाठी 'मी क्षुल्लक असलो तरी तुझं स्वरूप जाणतो, लोकांना सांगू शकतो' ही भावना प्रकट करण्यासाठी जी कृती अर्जुनाने केली त्याला म्हणतात नमस्कार!

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः! पुनश्च भुयोऽपि नमो नमस्ते॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते! नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व॥

(श्रीमद् भगवद्गीता ११/३९-४०)

नमस्कार म्हणजे चक्षूंसमोर प्रत्यक्ष साकार (स इआकार) झालेल्या सगुण रूपातल्या त्या निर्गुण, निराकार, अतिव्यापक ईश्वरी तत्वाला केलेलं वंदन. 'नमः' या मूळ संस्कृत शब्दापासून उत्पन्न झालेले नमस्ते, नमन हे शब्दसुद्धा हीच भावना आणि कृती व्यक्त करतात. 'नमः' असं म्हटलं की ज्याला उद्देशून हे म्हटलं जातं त्या ईश्वराची सर्वव्यापी भव्यता, उदात्तता डोळ्यांसमोर उभी राहते.

व्यवहारात नमस्काराचे तीन प्रकार आहेत. एकनाथ महाराजांनी सांगितल्याप्रमाणे 'आडवा डोंगर तयाला माझा नमस्कार!' हा पहिला प्रकार. हा नमस्काराचा प्रकार म्हणजे गावात कोणी गुंड भेटला तर त्याने त्रास देऊ नये म्हणून भयामुळे केलेला नमस्कार. या नमस्कारात काहीच अर्थ नसतो. आपण चुकीचे वागत आहोत असा मनात कुठेतरी न्यूनगंड असतो तेव्हा भय निर्माण होतं आणि या भयापोटी नमस्कार केला जातो. ईश्वराला असा भयापोटी केलेला नमस्कार भावत नाही. दुसरा नमस्काराचा प्रकार म्हणजे 'देखल्या देवा दंडवत' असा बळाचा नमस्कार! एखाद्या प्रापंचिक कामासाठी एखाद्या गावाला जायचं आणि तिथे कोणी सत्यपुरुष किंवा एखादं देऊळ असलं तर आलोच आहोत तर चला तिथेही जाऊन येऊ, असा विचार करून केलेला हा नमस्कार! उद्या मला काही गरज पडलीच तर हा नमस्कार उपयोगी येईल अशा स्वार्था हेतूने केलेल्या नमस्काराचाही अध्यात्मात काही उपयोग होत नाही.

नमस्काराचा तिसरा आणि बावनकशी खरा प्रकार म्हणजे विनम्र मनाने, पूर्ण शरणागतीसह केलेला भावपूर्ण नमस्कार जो त्या सगुण साकार मूर्तीतील दिव्यत्वाला स्पर्श करतो. नम्र होणे ही भक्ताची मोठीच शक्ती आहे. तुकाराम महाराज म्हणतात, नम्र झाला भूतां! तेणे कोंडिले अनंता! ईश्वरापुढे, सदगुरूंपुढे नम्र होणे म्हणजेच नमस्कार करणे. असा विनम्र नमस्कारच ईश्वरशक्ती भक्तापर्यंत पोहोचवतो. पूर्ण शरणागती, ज्याला इंद्रजीमध्ये झिरो डॅम्पिंग म्हणतात, ती साधल्याशिवाय शक्तीचे संक्रमण होत नाही. आधुनिक विज्ञान असं सांगतं की शक्तीचं संक्रमण फक्त ९० अंशाच्या कोनातूनच होतं. अध्यात्मात हा ९० अंशाचा कोन म्हणजे आपल्यासमोर उभी असलेली ईश्वराची सगुण मूर्ती आणि खाली साष्टांग नमस्कार केलेले आपण स्वतः यामुळे निर्माण झालेला काटकौन! हा कोन नुसता शरीराने साधून उपयोग नाही. हा कोन जर मनाने साधता आला तरच शक्ती मिळते. ईश्वरासमोर जर मन वाकत नसेल तर नमस्कार करूच नये कारण त्याचा काहीच उपयोग नाही.

कित्येक जन्मांच्या पुनरावृत्तीनंतर कर्मांच्या विषवेलीचा जाड बुंधा तयार झाला आहे. कितीही साधना केली, सत्कर्म केली तरी हा बुंधा पूर्ण कापला जात नाही. कारण कर्माची गती गहन असते आणि जीवनात कर्माशिवाय तर कोणी जगू शकत नाही अशी ग्वाही श्रीकृष्णाने श्रीमद् भगवद्गीतेत दिली आहे. तात्पर्याने, कुठल्या ना कुठल्या कर्माने, सद्य जन्मातही आपण काही ना काहीतरी भविष्यकालीन परिणाम निर्माण करीत असतो. अशा वेळी संपूर्ण श्रद्धेने, पूर्ण शरणागतीसह ईश्वराला केलेला नमस्कार हा जणू पाचरीचे काम करतो आणि पूर्वकर्मांच्या विषवेलीच्या बुंध्याचे सत्कर्माद्वारे खंडन करण्यास सहाय्य करतो.

(वासुदेव वामन बापट गुरुजी, ओम सदगुरू प्रतिष्ठानच्या बोरिवली, बदलापूर आणि खोपोली स्थानांवर गुरुपदी आहेत. संपर्क

- bhende@indiatimes.com)

- बापट गुरुजी

